

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Програма курсу
ФІЛОСОФІЯ РОМАНТИЗМУ

для студентів і бакалаврів
філософського факультету

Львів
Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка
2006

Рекомендовано до друку
кафедрою історії філософії
Протокол № 7 від 05.12.2005

Уклав **Андрій Дахній**

Програма курсу “Філософія романтизму”
для студентів і бакалаврів філософського факультету

© **Андрій Дахній, 2006**

Вступ

Даний курс призначений передовсім для студентів відділення “філософія” філософського факультету (спеціалісти) і покликаний ознайомити їх із філософською складовою романтичного світогляду кінця XVII – першої половини XIX століття.

Особливий наголос робиться на феномені німецького романтизму, передовсім єнської школи, в межах якої найбільш глибоко й послідовно здійснювалося філософське обґрунтування романтичного світогляду. Останній розглядається також крізь призму новітньої філософії, зокрема, прослідковується вплив романтизму на філософську герменевтику, “філософію життя”, психоаналіз, екзистенційну філософію. Ідеї романтизму інтерпретуються і в контексті української духовної культури.

Тема 1. Поняття романтизму, його місце в духовній культурі Заходу

Динаміка розвитку духовної культури. Поняття романтизму. Важкість формулювання дефініції романтизму. Етимологічний аспект терміну з лексико-філологічної точки зору. Старофранцузьке походження слова. Феномен романтизму в західній духовній культурі. Романтизм як збірне поняття: культурно-історичний, естетичний та філософський аспекти. Хронологічні рамки. Романтизм як широке культурне явище: географічний та “жанровий” виміри (поширеність у Європі – передовсім в Англії, Франції, Німеччині - й Америці та розповсюдження на сфери музики, живопису, літератури, філософії). Інтердисциплінарна тенденція. Романтизм як психологічне та моральне явище. Конфлікт з реальністю. Самомилування у стражданнях. Ностальгія за втраченим. Концептуальне наповнення, властиве романтизмові. Жадання нескінченного. Нескінченне як сенс і джерело всього скінченного. Гігантський організм природи і її обожнення. Пантеїстичні тенденції. Неможливість розділення природи і мистецтва. Порив до свободи. Переоцінка природи релігії, бачення у ній мосту між скінченим і нескінченим. Інтуїція і фантазія на противагу до холодного розуму. Реабілітація пристрасті. Подолання крайнощів інтелектуалізму. Романтизм і доба німецького ідеалізму. Амбівалентне сприйняття фактору французької революції: першопочаткове захоплення та подальше розчарування в ідеалі політичної свободи як передумови вільного розвитку індивіда. Значення ідей романтизму для процесу самовизначення народів. Романтизм і феномен “весни народів”. Романтичний рух і концепт культурницького націоналізму.

Література:

- Зарубежная литература. XIX век. Романтизм. Хрестоматия. Под ред. Я.Засурского – М., 1976.
- Рассел Б. Романтизм // Історія західної філософії. Пер. з англ. – К., 1995. С.563-570.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.
- Татаркевич В. Історія філософії. Т.3. – Львів, 1999.
- Чижевський Д. Романтика // Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994.

- Klinger C. Was ist Romantik? // Focus, 1995. № 5. S.91.
- Kohlschmidt W. Nihilismus der Romantik // Form und Innerlichkeit. Beiträge zur Grschichte und Wirkung der deutschen Klassik und Romantik – München, 1955.
- Puppo M. Il romanticismo – Roma, 1963.

Тема

2.

Романтизм і Просвітництво

Романтизм як бунт проти успадкованих етичних та естетичних норм. “Буря і натиск” (Sturm und Drang) як перша ластівка романтизму. “Ваймарський класицизм” Гете і Шіллера. Постать Гердера. Класицистичні й романтичні ідеали у сфері західної духовної культури: інтернаціональний у своїй суті, політеїстичний, орієнтований на день і сонячне сяйво, спрямований до іманентності, життєутверджуючих настроїв, тяжіючий до статичності - класицизм, національний у своїй суті, монотеїстичний (християнський), орієнтований на ніч і місячне сяйво, спрямований до трансцендентності, тематики смерті і вічності, тяжіючий до динаміки – романтизм. Романтизм як реакція на Просвітництво. Механістичні та органічні підходи до дійсності. Реабілітація романтизмом чуттєвості і полеміка з просвітницькими ідеалами раціональності. Наголошування на індивідуальному й виявлення несвідомих пластів суб’єкта. Творення нового на основі зіставлювання із старим. Засадничий інтерес до минулого. Існування відмінних парадигм в історії літератури: діаметрально протилежний антропологічний аналіз (заданість і одновимірність людської екзистенції у драмах Мольєра та її непередбачуваність і суперечливість у драмах Шекспіра). Нововідкриття Шекспіра та Кальдерона. Відсвіжування романтиками інтересу до зневажаного Просвітництвом середньовіччя. Рецепція оккультних, містичних і теософських філософем (Майстер Екгарт, Якоб Бьоме). Відкриття чужих, екзотичних форм життя. Втрата прогресистських ілюзій. Критичне сприйняття цінностей романтизму Гегелем. Романтизм і естетична стадія екзистенції: амбівалентність позиції К’єркегора. Ідеї романтизму у творах Достоевського. Валковській і Фьодор Карамазов. Співвідношення головних установок романтизму та естетичної стадії людського існування.

Література:

- Жирмунский В.М. Из истории западноевропейских литератур – Ленинград, 1981.

- Чижевський Д. Романтика // Чижевський Д. Історія української літератури – Тернопіль, 1994.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Bloom H. (Ed.) Romanticism and Consciousness – New York, 1970.
- Klinger C. Was ist Romantik? // Focus, 1995. № 5. S.91.
- Peckham M. The Birth of Romanticism: 1790-1815 – Greenwood, 1986.

Тема

3.

Філософське обґрунтування романтизму

Німеччина як країна поетів і мислителів (das Land der Dichter und Denker). Фіхте як безпосередній попередник філософського романтизму. Вчення про “Я” і “не-Я” Суб’єкт і об’єкт. Індивідуалістичний характер поглядів романтиків. Спроба розробки цілісного романтичного світогляду Шеллінгом. Значення діяльності Шляйєрмахера. Тісний стосунок філософського романтизму до романтизму літературного, їхня органічна взаємопов’язаність. Розробка концепту “Я” як ґрунтовно продуктивного і креативного начала. Вагоме значення мистецтва. Художній твір як вираження індивідуальності митця. Культ генія. Цілісність дійсності і критика раціоналістичних теорій за редукціоністську позицію, за суто розсудкове мислення. Прагнення визволити людську особистість із-під влади суспільних умовностей та громадської моралі. Дійсність як динамічна цілісність. Перебування сущого у становленні. Засади історизму. Розгляд історії як органічного процесу. Гармонізація, примирення суб’єкта і об’єкта, свободи і природи, долання суперечностей. Повернення до втраченої єдності. Доступність первинної єдності для “інтелектуального” або “естетичного” споглядання і особлива роль мистецтва. Синтетична спрямованість нового типу культури: поєднання літературних, філософських, релігійних і мистецьких інтенцій. Натурфілософські ідеї німецьких романтиків.

Література:

- Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.
- Литературные манифесты западноевропейских романтиков – М., 1980.
- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.

- Чижевський Д. Романтика // Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994.
- Baker C. The echoing green: romanticism, modernism and the phenomena of transference in poetry – Princeton, 1984.
- Bloom H. (Ed.) Romanticism and Consciousness – New York, 1970.
- Boas G. French philosophies of the romantic period – New-York, 1964.
- De Ruggiero G. L'eta del romanticismo - Bari, 1957.
- Peckham M. The Birth of Romanticism: 1790-1815 – Greenwood, 1986.
- Riasenovskiy N.V. The Emergence of Romanticism – New York, 1992.
- Seyhan A. Representation and its Discontents: The Critical Legacy of German Romanticism – Berkely, 1992.

Тема **4.**
Єнський гурток романтиків
і висування романтичної програми.
Ранній етап романтизму

Єна як батьківщина романтизму. Діяльність єнського гуртка і філософське самовизначення романтизму. Первинне акцентування на царині теорії мистецтва. “Атенеум” романтиків і “Енциклопедія” просвітників: паралелі та відмінності. Ставлення до минулого та майбутнього. Дві парадигми німецького романтизму: діяльність єнського та гайдельберзького романтичних гуртків. Німецький романтизм у європейському контексті. Парадоксальність позиції романтиків: винятковість “свого” і тематизація “чужого” як такого. Ідеї німецького романтизму на французькому ґрунті: Жермена де Сталь. Британське засвоєння: вплив німецьких романтиків на поетичну творчість Колріджа і Шеллі. Ідеї німецьких романтиків у російській культурі: образ Ленського в “Євгенії Онєгінє” як образ романтика, який сформувався в Німеччині. Перетворення життя у художній твір, естетизація дійсності. Ідеї інтуїтивістської діалектики, загального символізму природи. Інтуїтивний символ як найбільш адекватна форма філософії. Стирання граней між філософією і мистецтвом. Фрагментарність філософування. Утопічний ідеал культури. Натурфілософія єнських романтиків. Основні представники єнського гуртка романтиків (Шеллінг, брати Шлегелі, Новаліс і Шляйєрмахер) та їхня рефлексія щодо філософських, естетичних і богословських проблем.

Література:

- Берковский Н.Я. Романтизм в Германии – Ленинград, 1973.
- Ванслов В.В. Эстетика романтизма – М., 1966.
- Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.
- Рассел Б. Романтизм // Історія західної філософії. Пер. з англ. – К., 1995. С.563-570.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Реизов Б.Г. Между классицизмом и романтизмом – Ленинград, 1962.
- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.
- Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. – К., 2005. С.475-504.
- Benz R. Lebenswelt der Romantik – München, 1948.
- Найм Р. Il romanticismo tedesco – Napoli, 1965.
- Mason E.C. Deutsche und englische Romantik – Göttingen, 1959.
- Pöggeler O. Hegels Kritik der Romantik – Bonn, 1956.
- Strich F. Europa und die deutsche Klassik und Romantik // Prisma 8 / I-II Literarische Quellentexte. Von der Frühzeit bis zum Biedermeier – Bamberg, 1972. S.369-374.
- Ziolkowski Th. German Romanticism and its Institutions – Princeton, 1990.

Тема

5.

Романтизм

i

філістерство:

протистояння двох принципів

Екскурс в історію: співвідношення з ідеалами новочасного романтизму ідеалів середньовічного лицарства. Зверненість до цінностей духовних (лицарство, романтизм) та цінностей матеріальних (городяни, філістери). Проблема співвідношення в літературі класицистичного, романтичного та реалістичного стилів. Негативна позиція романтиків щодо буржуазної повсякденності. Критика філістерства у романтичній літературі. Образ гофманівського kota Мура. Занедбаня філістером духовного самовдосконалення. Орієнтація на зовнішній образ, імідж. Поцінування людини за зовнішніми ознаками. Процес екстеріоризації. Суспільство соціальних

масок. Крихітка Цахес як образ-символ іміджованого суспільства. Роль Клеменса Brentano. Протиставлення філістерів і студентів у Brentano і Айхендорффа: зашкарублість, несприйнятливність до нового перших і пошук “вічного, науки або Бога” другими. Обивательські користолюбство та обмеженість. Сарказм романтиків щодо філістерства. “Нульова” стадія філістера і стадія естетика в антропологічній концепції Сьорена К’єркегора. Неусвідомлення філістером самого себе в екзистенційному плані. Естетик як розчарований філістер. Естетичні пріоритети і романтична культура. Гайнріх Гайне про мислення Канта як про філістерську форму філософування. Сучасні аспекти проблеми обивательської свідомості і проблема новітнього гедонізму. Філістерство сьогодення. Рефлексії Сергія Аверинцева.

Література:

- Аверинцев С.С. Моя ностальгія // Новый мир, 1996. № 1.
- Brentano К. Філістер до, в і після історії // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003.С.407-415.
- Зарубежная литература. XIX век. Романтизм. Хрестоматія. Под ред. Я.Засурского – М., 1976.
- Литературные манифесты западноевропейских романтиков – М., 1980.
- Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. – К., 2005. С.475-504.
- Arendt D. Das Philistertum des 19.Jahrhunderts // Der Monat 21 (1969)
- von Brentano C. Briefwechsel zwischen Clemens von Brentano und Sophie Mereau, nach den Handschriften hrsg. V.H.Amelung - Potsdam, 1939.
- Bloom H. (Ed.) Romanticism and Consciousness – New York, 1970.
- Riasenovsky N.V. The Emergence of Romanticism – New York, 1992.

Тема

6.

Нетиповий

романтик:

Франц Баадер

Несистематичність мислення Баадера. Фрагментарність творів за змістом і стилем. (“Fermenta cognitionis”). Вплив каббали, містицизму Бьоме та Сен-Мартена на релігійне філософування Баадера. Сприйняття містики як дослідження розумом таїнств релігії. Засади романтичного католицизму. Гармонійність співвідношення між світлом благодаті та світлом природи. Критика сучасного природничого світогляду,

раціоналістичного богослов'я та пієтичного благочестя. Проблема пантеїзму, питання про сутність евхаристії і жертви. Андрогінна природа людини в райському стані. Критика філософії Гегеля. Розгляд філософії у нерозривності з релігійними принципами. Пізнання як участь людини у божественному розумі; людське знання як частина знання божественного. Теза “cogitor ergo sum“ в якості теологічного перетлумачення Декартового “cogito ergo sum“. Повна залежність буття людини від буття Бога, знання – від віри. Необхідність відновлення живого зв'язку з релігією. Принцип „Я“, індивідуальності як джерело зла. Франц Баадер і натурфілософія романтизму. Істинна природа та матерія. Відпадиння тварного буття від Бога. Розуміння буття як вільно зростаючого органічного цілого. Вплив Баадера на новітню філософію: засвоєння російською релігійною філософією: слов'янофіли, Соловйов, Бердяєв. Характеристика кризи особи у пізнього Баадера: поява мотивів екзистенційного мислення у “тезах еротичної філософії”. Консерватизм суспільно-політичних поглядів, критика революційного руху.

Література:

- Баадер Ф. Сорок тез релігійної еротики // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.143-157.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Baader F. von Ausgewählte Schriften. Hrsg. von R.Pietsch – Bensheim, 1991.
- Baumgardt D. Franz von Baader und die philosophische Romantik – Halle, 1927.
- Riasenovsky N.V. The Emergence of Romanticism – New York, 1992.
- Schuhmacher F. Der Begriff der Zeit bei F.V.Baader – Freiburg- München, 1983.

Тема

7.

Романтизм Новаліса

Символічне значення старовинного імені novalis (з лат. “нива”, “цілина”): весняний посів і розмаїття задумів творця. Строгі ідеї моральності гернгутерів. Кохання до Софії фон Кюн і її передчасна смерть та їхній вплив на подальшу долю Новаліса. Образ блакитної квітки як символу кохання. Новаліс як літератор і мислитель. Читання “зашифрованих знаків” неземного в природі. Мистецька опозиція до Й.В.Ґете. Роман “Гайнріх фон Офтердінген” як антитеза до роману Ґете “Роки навчання Вільгельма Майстера”. Голубинь як прекрасне ніщо” для Ґете і “прекрасне

все” для Новаліса. Апологія поета. “Чим поетичніше, тим істинніше” (Je poetischer, desto wahrer“). Ідеї інтуїтивістської діалектики, всезагального символізму природи, полярності й взаємопереходу всіх речей. Концепція “магічного ідеалізму” як синтезу природи духу і душі. Тема смерті. Прагнення подолати смерть поетичним словом у “Гимнах до ночі”. Інтерес до “нічної сторони” буття. Перехід від “магічного ідеалізму” до християнства як універсальної релігії. Просвітлення почуттів вірою. Історіософські погляди Новаліса у трактаті “Християнство або Європа”. Концепт Європи у профетичному світогляді поета. Критика протестантизму, жага відновлення втраченої цілісності. Заперечення матеріалізму, егоїзму, аморалізму: Новий час як епоха падіння і деградації. Поява привидів замість богів (“де немає богів, там правлять примари”). Реабілітація середньовічного християнства. Створення ідеальної картини середньовічної спільноти. Новаліс і Шатобріан.

Література:

- Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.
- Новаліс Християнство або Європа // Мислителі німецького романтизму. Пер. з нім. – Івано-Франківськ, 2003.
- Новалис Гимны к ночи. Пер. с нем. В.Микушевича // Голубой цветок и дьявол. Пер., сост. и коммент. В.Микушевича – М., 1998. С.129-140.
- Borst O. Fr.v.Hardenbergs Wirkungen in der zweiten und dritten Phase der deutschen Romantik. Diss. - Tübingen, 1956.
- Gaier U. Krumme Regel. „Novalis’ „Konstruktionslehre des schaffenden Geistes“ und ihre Tradition – Tübingen, 1970.
- Hiebel F. Novalis, der Dichter der Blauen Blume – Bern, 1950.
- Haering Th. Novalis als Philosoph – Stuttgart, 1954.
- Maehl H.-J. Die Idee des goldenen Zeitalters im Werk des Novalis – Heidelberg, 1965.
- Paschek C. Der Einfluß Jakob Böhmes auf das Werk Friedrich von Hardenberg (Novalis) – Bonn, 1967.
- Rehm W. Orpheus. Der Dichter und die Toten. Selbstdeutung und Totenkult bei Novalis, Hölderlin, Rilke – Düsseldorf, 1950.

Філософія і естетика романтизму Фрідріха Шлегеля

Творча еволюція Фрідріха Шлегеля. Початок шляху: захоплення давньогрецьким мистецтвом і різка критика культури й мистецтва Нового часу. “Атенеум”: спільна діяльність братів Августа і Фрідріха Шлегелів. Фрідріх Шлегель як провідний представник енського гуртка романтиків. Протиставлення сучасного, “романтичного” мистецтва до мистецтва “класичного”, античного. Розробка поняття іронії та його типологізація. Іронія як онтологічний та суб’єктний принцип. Вчення про іронію як вираження незамкненої динаміки світу і пізнання, “відчуття цілого”; піднесення художника над обмеженістю свого ”Я”, зображуваного матеріалу й виражальних засобів. Критика К’єркегором шлегелівського поняття іронії, полеміка з інтерпретацією романтиків, апелювання до Сократового розуміння іронії як альтернативи. Утопічний ідеал нової, універсальної поезії та культури: естетичне перетворення дійсності, спрямованість до “нескінченної повноти універсуму”, перебування культури у невпинному процесі творчого становлення, її принципова незавершеність, проект злиття воедино мистецтва, філософії, науки й релігії. Ранньоромантичний ідеал культури як пантеїстична релігія “безмежного”. Створення символів “поетичним розумом”. Кінцеві “Я” і “пра-Я”. Пізній Фрідріх Шлегель: навернення в католицтво, розвиток ідеї універсальної “християнської філософії”. Критика німецького класичного ідеалізму. Відновлення внутрішньої цілісності людини.

Література:

- Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.
- Попов Ю.Н. Фридрих Шлегель // Философский энциклопедический словарь – М., 1989. С.749-750.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Шлегель Ф. Атенийські фрагменти // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.192-202.
- Шлегель Ф. Лікейські фрагменти // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.189-192.

- Bachmann M. Klassisch (antik) und romantisch (modern) bei A.W.Schlegel und J.G.Herder – Leipzig, 1985.
- Behler E. Friedrich Schlegel in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten – Hamburg, 1966.
- Furst L.R. Fictions of Romantic Irony – Cambridge, 1984.
- Pupi A. Alla soglia dell'eta romantica. Vita e Pensiero – Milano, 1962.
- Schuhmacher E. Die Ironie der Unverständlichkeit: J.G.Hamann, F.Schlegel, J.Derrida, P. de Man – Frankfurt am Main, 2000.

Тема

9.

Фрідріх

Шляйєрмахер:

богослов епохи романтизму

Виховання у протестантському релігійному оточенні. Співробітництво із Ф.Шлегелем в „Атенеумі“. Романтична інтерпретація релігії. Вбачання джерела релігії в душевному стані людини. Осягнення душею вічного та нескінченного. Прагнення до примирення спекулятивної та емпіричної форм пізнання. Особистий досвід релігії. Інтуїція і відчуття нескінченного. Залежність суб'єкта від нескінченного. Релігійне відчуття як форма тотальної залежності скінченної людини від загального як нескінченного. Потреба повернутися до Платона після публікації „Науковчення“ Фіхте: Шляйєрмахер як видатний перекладач Платона. Ідеї герменевтики. Осягнення інтерпретативної структури розуміння. Необхідність збагнути ціле задля розуміння частин і елементів. Приналежність інтерпретованого об'єкту та інтерпретуючого суб'єкту до одного горизонту, перебування їх в одному колі. Перша теоретизація герменевтичного кола. Інтелектуальна спадщина Фрідріха Шляйєрмахера і новітня філософія.

Література:

- Бальтазар Х.У. Достойна веры лишь любовь. – М., 1997.
- Франк С. Личность и мировоззрение Фр.Шлейермахера // Шлейермахер Ф.Д. Речи о религии к образованным людям ее презирающим. Монологи. – Санкт-Петербург, 1994. С.7-34.
- Шлейермахер Ф.Д. Речи о религии к образованным людям ее презирающим. Монологи. – Санкт-Петербург, 1994.

- Шляйєрмахер Ф.Д. Про релігію: промови до освічених людей, серед тих, які її зневажають // Мислителі німецького романтизму. Пер. з нім. – Івано-Франківськ, 2003.
- Brandt R.B. The philosophy of Schleiermacher – New York, 1968.
- Kantzenbach F.W. Friedrich Schleiermacher in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten – Hamburg, 1977.
- Reardon B.M.S. Religion in the age of romanticism: studies in early nineteenth century thought – Cambridge-New York, 1985.
- Vattimo G. Schleiermacher filosofo dell'interpretazione – Milano, 1968.

Тема

10.

Романтизм в українській духовній культурі

Ментальні особливості українського культурного типу: культурологічні дослідження українського естетизму; піднесене в українській культурі, її вкоріненість у релігійному началі, домінування інтуїтивізму у гносеологічних питаннях. Естетичне ставлення до дійсності, її перетворення засобами мистецтва. Діяльність українських поетів-романтиків 20-60-х років XIX століття (Левко Боровиковський, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Михайло Петренко). Співвідношення людини і природи, безпосереднє сприйняття останньої. Народна творчість як частина природи. Естетичне освоєння народної поезії (парадигма гайдельберзького гуртка). Народна міфологія як необхідна умова і матеріал будь-якого мистецтва. Природа як своєрідний аналог душі. Романтизм Маркіяна Шашкевича, його своєрідність з огляду на культурне відродження української нації. Ідеали індивіда й ідеали нації, їхнє взаємопереплетення. Тарас Шевченко і Михайло Петренко як виразники різного розуміння романтизму. Трагедія самотнього індивіда і трагедія самотньої нації. Діалектика національного та загальнолюдського, вічного й злочинного. Специфіка української історії і її осмислення в українському романтизмі. Поет-романтик Осип Федькович. Життя як твір. Романтичні мотиви в українській культурі XX століття: література (Павло Тичина, Олесь Гончар, Григорій Тютюнник) і кінематограф (Олександр Довженко, Іван Миколайчук, Леонід Биков).

Література:

- Амельченко Н.А. Діоніс contra Прометей, або ранньоромантичний образ солідарності // Філософська думка. 1998. №4-6. С.265-290.

- Дахній А. Трагедія індивіда і трагедія нації (спроба екзистенціального зближення) // Записки наукового товариства ім. Шевченка. Філософська секція. Т. 215. Світи Т. Шевченка. Т.ІІ. Нью-Йорк – Львів, 2001. С. 183-192.
- Парандовський Я. Алхімія слова. – К., 1991.
- Проблема людини в українській філософії XVI-XVIII ст. – Львів, 1998.
- Українські поети-романтики. Поетичні твори – К., 1987.
- Український романтизм // Історія української філософії. Хрестоматія. – Львів, 2004. С.200-222.
- Чижевський Д. Романтика // Чижевський Д. Історія української літератури. – Тернопіль, 1994.
- Шевчук В. Бунт у романтичних шатах // Шевчук В. Дорога в тисячу років. Роздуми, статті, есе – К., 1990. С.269-275.
- Шерех Ю. Інший романтик, інший романтизм // Шерех Ю. Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології – К., 1993. С.32-47.
- Шерех Ю. Троє прощань і про те, що таке історія української літератури // Шерех Ю. Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології – К., 1993. С.455-465.
- Яценко М.Т. Українська романтична поезія 20-60-х років XIX століття // Українські поети-романтики. Поетичні твори – К., 1987.
- Wojko-Blochyn I. (Hrsg.) Ukrainische Romantik und Neuromantik vor dem Hintergrund der europäischen Literatur – Heidelberg, 1985.

Тема

11.

Романтизм і новітня філософія

Неоромантичні тенденції новітнього часу і інтимно-споріднена атмосфера романтичного світогляду. Романтичний світогляд як культурне підґрунтя більшості філософських теорій новітнього часу. Співвідношення поезії і філософії. Від Арістотеля до Гайдеггера. Постать Фрідріха Гьольдерліна. Праця Мартіна Гайдеггера “Навіщо поет?” Ідеї “філософії життя” і роль романтизму у їхньому конституванні. Значення Фрідріха Шлегеля. Постать Артура Шопенгауера і дух часу: впливи романтичного світогляду. Ірраціоналістичні тенденції. Інтуїтивістська гносеологія. Відкидання прогресизму. Критика суспільства. Сліди романтизму у передекзистенціалізмі Сьорена К’єркегора. Інтеріоризація індивіда. Естетична стадія людського існування і програмні засади філософії романтизму. Аналіз романтичного

поняття іронії. Антипросвітницькі ідеї Ганса-Георга Гадамера і позитивне значення романтизму. Неоромантичні погляди Ніколая Бердяєва. Апелювання до ірраціоналістичної складової романтичного світогляду. Виправдання людини через творчість і “воля до бездарності”. Критика просвітницького раціоналізму представниками Франкфуртської школи (Макс Горкгаймер, Теодор Адорно). Романтизм і герменевтичні ідеї: від Фрідріха Шляйєрмахера до Поля Рікера. Започаткування Шляйєрмахером аналізу герменевтичного кола і продовження традиції Дільтаєма і Гадамером. “Нічна сторона” буття і виявлення позасвідомих елементів людської психіки: значення романтизму для розвитку психоаналізу. Чарлз Тейлор про експресивістський поворот романтиків.

Література:

- Декомб В. Современная французская философия – М., 2000.
- Зотов А.Ф. Современная западная философия – М., 2001.
- Проблема человека в западной философии – М., 1988.
- Рассел Б. Романтизм // Історія західної філософії. Пер. з англ. – К., 1995. С.563-570.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.
- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.
- Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. – К., 2005. С.475-504.
- Bloom H. (Ed.) Romanticism and Consciousness – New York, 1970.
- Heinemann F. Existenzphilosophie lebendig oder tot? – Stuttgart, 1954.
- Klinger C. Was ist Romantik? // Focus, 1995. № 5. S.91.
- Schuhmacher E. Die Ironie der Unverständlichkeit: J.G.Hamann, F.Schlegel, J.Derrida, P. de Man – Frankfurt am Main, 2000.

Плани семінарських занять

I. Семінарське заняття за працю Фрідріха Шіллера “Про піднесене”

1. Фрідріх Шіллер як проміжна фігура між класицизмом і романтизмом: проблема амбівалентності відношення.
2. Шіллер в іпостасях письменника та мислителя.
3. Ключові ідеї роботи “Про піднесене”:
  - а) вольове й розумне начала в людині, антидетермінізм;
  - б) стратегії опору щодо насильства;
  - в) естетична схильність у людській природі, культивування ідеалістичного;
  - г) величне та піднесене.
4. Концепт піднесеного:
  - а) почуття гарного (узгодженість розуму та чуттєвості) й почуття піднесеного (неузгодженість розуму та чуттєвості);
  - б) скорботність і радість як складові почуття піднесеного;
  - в) піднесене та вихід із чуттєвого світу.
5. Естетичне виховання: необхідність поєднання піднесеного з прекрасним.

Література:

- Шіллер Ф. Про піднесене // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.94-109.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.

II. Семінарське заняття за працю Франца Баадера “Сорок тез релігійної еротики”

1. Місце постаті Франца Баадера у німецькому романтизмі.
2. Творець і творіння, Бог і людина, проблема їхнього співвідношення.
3. Феномен любові. Самовідданість та жертвоне служіння. Піднесеність у сприйнятті предмету любові. Готовність вибачати. Відкривання себе любові.
4. Бог як любов і християнська релігія.

5. Баадерівська філософія серця.
6. Ідеал єдності істини, краси й добра. Природа релігійної любові.
7. Справа примирення: возз'єднання Бога з людиною через Христа.

Література:

- Баадер Ф. Сорок тез релігійної еротики // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.143-157.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.

III. Семінарське заняття за “Лікейськими” та “Атенийськими” фрагментами” Фрідріха Шлегеля

1. Фрагментарна форма висловлювання і романтична літературно-філософська традиція.
2. Розробка поняття іронії. Проблема співвідношення сократівської та романтичної форм іронії.
3. Суть романтичної поезії:
  - а) зближення поезії з філософією;
  - б) універсальність романтичної поезії;
  - в) динамічна природа романтичної поезії: постійність процесу становлення;
  - г) сваволя поета.
4. Тлумачення науковчення Фіхте та інших філософських концепцій з точки зору романтичної поезії.
5. Співвідношення філософії та поезії, ідея універсальності.

Література:

- Шлегель Ф. Лікейські фрагменти // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.189-192.
- Шлегель Ф. Атенийські фрагменти // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.192-202.
- Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.

IV. Семінарське заняття за працю Фрідріха Шляйєрмахера “Про релігію: промови до освічених людей, серед тих, які її зневажають”

1. Місце Фрідріха Шляйєрмахера в Єнському гуртку романтиків і в романтичному русі загалом. Емоційне та інтелектуальне зацікавлення у вірі.
2. Вихідні настановлення Шляйєрмахерових “Ідей про релігію”:
  - а) ситуація занедбання релігії і авторове бажання відродити її вплив на сучасників;
  - б) співвідношення іманентного та трансцендентного;
  - в) два протилежні пориви душі і їхня гармонізація;
  - г) усвідомлення автором власного покликання і намагання донести справжню суть релігії до скептично налаштованої освіченої аудиторії;
  - д) природа і характер релігійного почуття;
3. Співвідношення метафізики (трансцендентальної філософії), моралі та релігії.
4. Споглядання універсуму як найвища формула релігії.
5. Важливість пробудження релігійного почуття для творення духовної культури.
6. Фрідріх Шляйєрмахер як богослов романтичної доби.

Література:

- Шлейєрмахер Ф.Д. Речи о религии к образованным людям ее презирающим. Монологи. – Санкт-Петербург, 1994. С.43-273.
- Шляйєрмахер Ф. Про релігію: промови до освічених людей, серед тих, які її зневажають // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С. 210-246.
- Франк С. Личность и мировоззрение Фр.Шлейєрмахера // Шлейєрмахер Ф.Д. Речи о религии к образованным людям ее презирающим. Монологи. – Санкт-Петербург, 1994. С.7-34

V. Семінарське заняття за працю Новаліса “Християнство або Європа”

1. *Творчість Новаліса в контексті філософського становлення романтизму.*
2. “Християнство або Європа” як програмний текст Новаліса:

а) ностальгічність спогадів за “втраченим раєм” духовного й суспільного життя єдиної Європи;

б) феномен християнської віри, необхідність інтенсивних пошуків Царства Небесного;

в) значення церкви і її глави;

г) світська культура як загроза чуттю трансцендентного.

3. Критика явища Реформації:

а) неунікненність протестантизму, його світлі й темні сторони; втрата християнської єдності та процеси релігійної анархії;

б) свавільність протестантського витлумачення християнства, наголошування на букві, а не на духові;

в) домінування світського елемента, практичне невір'я протестантизму.

4. Природа й установки Реформації:

а) Реформація як знак часу; опозиція знання і віри;

б) критика антропоцентризму;

в) втрата величі традиції і рух Просвітництва; духовне життя Франції.

5. Людське тяжіння до неба і відродження релігії.

6. Могутнє бродіння в німецькій духовній культурі. Месіанські мотиви. Стан наукового життя.

7. Подолання політичних незгод через звернення до духовного чинника. Досягнення єдності Європи на основі християнських цінностей.

Література:

- Новалис. Християнство або Європа // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.306-324.

- Габитова Р.М. Філософія німецького романтизму (Ф.Шлегель, Новалис) – М., 1978.

VI. Семінарське заняття за працю Клеменса Брентано “Філістер до, в і після історії”

1. Тема філістерства в європейському романтизмі та у творчості Клеменса Брентано.

2. Ціннісні орієнтації філістера:

а) абсолютизація буденного рівня життя і “недільна” поезія;

б) користолюбність як результат обмеженості;

в) прагнення сенсацій, стандартність смаків філістера і його тяжіння до знеособлення.

3. Філістери та студенти, різноспрямованість їхніх устремлінь.

4. Іронічне зображення обмеженості, самозадоволеності і снобізму філістера. Профанація романтичного.

5. Прагматичні установки і приземленість почуттів.

6. Сприйняття філістерами мистецтва. Позірність філістерського патріотизму.

7. Філістер: віч-на-віч із своїм власним ніщо.

Література:

- Брентано К. Філістер до, в і після історії // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.407-415.

- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.

VII. Семінарське заняття за працю Людвіга Улянда “Про романтичне”

1. Різнобічність постаті Л.Улянда.

2. Душа людини і простір нескінченного, неясна туга за нескінченим. Людське прагнення до таїни, містична природа духу.

3. Романтичне як передчуття нескінченного у видимому та уявному.

4. Нескінченність і греки. Екстравертність греків і інтравертність людей Півночі, шлях до інтеріоризації.

5. Романтичний дух і християнство.

6. Романтичне кохання: піднесений образ жінки; релігійність, любов і мужність як суть духу лицарства. Романтичне в природі.

7. Мовний скептицизм: важкість вербальної передачі романтичних почуттів і думок.

Література:

- Рудницький Л. Феномен німецького романтизму: контури й орієнтири // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.9-18.
- Улянд Л. Про романтичне // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.458-461.

VIII. Семінарське заняття за працею Йозефа Айхендорфа “Галле і Гайдельберг”

1. Вісімнадцяте століття як епоха духовної революції і значення німецьких університетів.
2. Послідовники Канта про засади розумності. Зanedбання таємничого боку буття. Антитеза просвітницького та романтичного світоглядів.
3. Відважність молодості та боротьба з філістерством. Відчуття свободи і прагнення істини.
4. Атмосфера загального сум'яття на зламі XVIII-XIX століть. Відкриття нових цінностей.
5. Романтичний рух у Галле. Діяльність Штеффенса і Шляйермахера та її наслідки.
6. Гайдельберг і його атмосфера. Діяльність Герреса, фон Арніма і Brentано.
7. Максималізм і поетичність молодості.

Література:

- Айхендорф Й. Галле і Гайдельберг // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.478-485.
- Реале Д. Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.4. – Санкт-Петербург, 1997.

IX. Семінарське заняття за працею Гайнріха Гайне “До історії релігії і філософії у Німеччині”

1. Романтизм та ідеалізм, проблема їхнього співвідношення. Іронія Гайнріха Гайне стосовно ідеалістичних побудов.

2. Ідея і дії як її наслідки. Робесп'єр і Кант: революційність дій і революційність ідей.

3. Кантівська “Критика чистого розуму” і її революційне значення для філософії та духовної культури:

а) математична форма у філософії і критика Канта;

б) “коперніканський переворот” у філософії; аналіз феноменів та ноуменів;

в) Бог як ноумен і непереконливість існуючих раціональних доведень буття Божого;

г) дитячий погляд на Бога і критика деїзму;

д) позитивна оцінка критичного духу філософії Канта.

4. Аналіз фіхтеанського “науковчення”:

а) вчення про “Я”, саморефлексія думки;

б) Наполеон і Фіхте, їхні триумф і поразка;

в) Бог як закон у філософії Фіхте, критика трансцендентального ідеалізму мислителя.

5. Проблема тлумачення пантеїзму Гете і пантеїстичні тенденції романтизму. Романтична реабілітація зневажених традицій.

6. Шеллінгове вчення про абсолют, критика непослідовності філософа. Проблема зради своїх поглядів.

7. Філософія і соціальні зміни: німецький контекст. Передбачення Гайнріхом Гайне революційного руху в Німеччині.

Література:

- Гайне Г. До історії релігії і філософії у Німеччині // Мислителі німецького романтизму – Івано-Франківськ, 2003. С.541-571.

- Татаркевич В. Історія філософії. Т.3. – Львів, 1999.

Контрольні питання

1. Поняття романтизму: етимологічно-семантичний та культурологічний аспекти.
2. Романтизм як історичне і соціокультурне явище.
3. Романтизм у контексті західної духовної культури.
4. Передумови виникнення романтизму.
5. Розповсюдження романтизму: географічний та “жанровий” аспекти.
6. Виникнення і розвиток некласичної філософської парадигми і фактор романтичної культури.
7. Романтизм як джерело формування некласичної філософської парадигми.
8. Культура бароко та романтичний світогляд.
9. Часово-просторові рамки романтичної культури.
10. Міждисциплінарна тенденція в романтизмі.
11. Синтетична спрямованість романтичного типу культури.
12. Єдність літературної та філософської форм романтизму.
13. Рух “Бурі і натиску” як преромантична традиція.
14. Прекрасне і піднесене у розумінні Фрідріха Шіллера.
15. Основні ідеї роботи Шіллера “Про піднесене”.
16. Шіллер як мислитель на межі класицизму та романтизму.
17. Формування романтичних ідей у європейській культурі.
18. Романтизм у контексті європейської духовної культури.
19. Містична традиція як одне з джерел філософії романтизму.
20. Протистояння просвітницького та романтичного світоглядів.
21. Гносеологічні й онтологічні критерії протистояння Просвітництва й романтизму.
22. Тлумачення проблеми людини в класицистичній і романтичній літературних традиціях.
23. Протистояння романтизму та Просвітництва у світлі історичної проблематики: рецепція середньовіччя і античності.
24. Ідеали прогресу та раціональності у світлі філософії романтизму.
25. Розгляд просвітниками та романтиками проблеми співвідношення історичного минулого, теперішнього і майбутнього.

26. Романтичний світогляд і фактор французької буржуазної революції 1789 року.
27. Амбівалентне сприйняття романтиками фактору французької революції
28. Гуманітарні науки першої половини XIX століття в контексті розвитку романтизму.
29. Мислителі епохи романтизму про мову як прояв світогляду народу.
30. Романтизм і доба німецького ідеалізму.
31. Романтизм та ідеалізм, проблема їхнього співвідношення.
32. Філософія песимізму Артура Шопенгауера у світлі романтичних ідеалів.
33. Песимізм некласичної епохи і значення романтизму.
34. Фіхте як безпосередній попередник філософського романтизму. Вчення про “Я”
35. Ідея нескінченності в романтизмі і історико-філософський контекст.
36. Реабілітація чуттєвого в романтичному світогляді.
37. “Нічна сторона” буття у філософії романтиків.
38. Нетиповий романтик: Франц Баадер.
39. Баадер: пізнання як участь людини у божественному розумі.
40. Праця Франца Баадера “Сорок тез релігійної еротики”.
41. “Атенеум”: спільна діяльність братів Августа і Фрідріха Шлегелів.
42. Фрідріх Шлегель як провідний представник єнського гуртка романтиків.
43. Протиставлення Ф.Шлегелем сучасного, “романтичного” мистецтва до мистецтва “класичного”, античного.
44. Праця Ф.Шлегеля “Лікейські фрагменти”.
45. Основні ідеї “Атенеумських фрагментів” Ф.Шлегеля.
46. Розробка Ф.Шлегелем поняття іронії та його типологізація. Критика К’єркегором романтичної інтерпретації поняття іронії.
47. Фрідріх Шляйєрмахер: богослов епохи романтизму.
48. Шляйєрмахер: романтична інтерпретація релігії.
49. Праця Фрідріха Шляйєрмахера “Про релігію: промови до освічених людей, серед тих, які її зневажають”.
50. Релігійне відчуття як форма тотальної залежності скінченної людини від загального як нескінченного. Інтерпретація Шляйєрмахера.
51. Шляйєрмахерові ідеї герменевтики.

52. Інтелектуальна спадщина Фрідріха Шляйєрмахера і новітня філософія.
53. Новаліс як представник енського гуртка романтиків.
54. “Втрачений рай” Європи: історіософська рефлексія Новаліса.
55. Критика Новалісом засад протестантизму.
56. Явище Новаліса: поезія та філософія у нерозривній єдності.
57. Новаліс і критика антропоцентризму.
58. Основні ідеї праці Новаліса “Християнство або Європа”.
59. Аналіз Йозефом Айхендорффом двох шкіл німецького романтизму.
60. Праця Айхендорффа “Галле і Гайдельберг”.
61. Критика Гайнріхом Гайне німецької класичної філософії.
62. Іронія Гайне стосовно ідеалістичних побудов у контексті його праці “До історії релігії і філософії у Німеччині”.
63. Гайне і розробка концепту іронії.
64. Гайне про співвідношення філософії та соціального життя.
65. Контroversійність постаті Гайне в німецькому романтизмі.
66. Романтизм в українській духовній культурі. Загальна характеристика.
67. Ментальні особливості українського культурного типу і романтична культура.
68. “Історія Русів” як історико-публіцистичний твір епохи романтизму.
69. Діяльність українських поетів-романтиків 20-60-х років XIX століття (Левко Боровиковський, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Михайло Петренко).
70. Романтизм Маркіяна Шашкевича, його своєрідність з огляду на культурне відродження української нації.
71. Тарас Шевченко і Михайло Петренко як виразники різного розуміння романтизму. Трагедія самотнього індивіда і трагедія самотньої нації.
72. Поет-романтик Осип Федькович. Життя як твір.
73. Романтичні мотиви в українській культурі XX століття: література і кінематограф.
74. Романтизм і новітня філософія. Загальний огляд.
75. Неоромантичні тенденції новітнього часу і інтимно-споріднена атмосфера романтичного світогляду.
76. Романтичний світогляд як культурне підґрунтя більшості філософських теорій новітнього часу.

77. Ідеї “філософії життя” і роль романтизму у їхньому конституюванні.
78. Романтизм і інтуїтивістська гносеологія новітньої філософії.
79. Відкидання прогресизму, критика суспільства у новітній філософії: впливи романтизму.
80. Сліди романтизму у передекзистенціалізмі Сьорена К’єркегора.
81. К’єркегорівська естетична стадія людського існування і програмні засади філософії романтизму.
82. Релігійний неоромантизм Ніколая Бердяєва.
83. Антипросвітницькі ідеї Ганса-Георга Гадамера і значення романтизму.
84. Критика просвітницького раціоналізму представниками Франкфуртської школи (Макс Горкгаймер, Теодор Адорно).
85. Романтизм і герменевтичні ідеї: від Фрідріха Шляйєрмахера до Поля Рікера.
86. Започаткування Шляйєрмахером аналізу герменевтичного кола і продовження традиції Дільтаєма і Гадамером.
87. “Нічна сторона” буття і виявлення позасвідомих елементів людської психіки: значення романтизму для розвитку психоаналізу.
88. Чарлз Тейлор про експресивістський поворот романтиків.
89. Романтизм і філософія ХХ століття у континентальній Європі.
90. Проблема новітнього філістерства у світлі романтичних настановлень.